

На світанку

Михайло Яцків

Це було в ті часи, коли чоловіки гинули по відлюдних полях і лісах, а жінки втирали сльози в голівки дітей.

Під вечір приїхав я на один з курортів Підкарпаття й оселився в віллі "Європа". З вікон моєї кімнати розстилався краєвид на хвилясті трави, зелені кущі берези і молоді дуби. Навкола — спокій.

Ніч при відчиненому вікні, запашний холод, зоряне небо, сюрчання польових коників — все це сприяло здоровому сну.

Досвіта долетіла до мене пісня. Співачка виводила її з такою силою, неначе була і героїнею, і творцем пісні. Розповідалося в тій пісні про удівоньку, яка пшениченьку сіє і просить бога, щоб та пшениченька зійшла на її та її діток щастя.

При повторях, здавалося, було чути стук серця і відгомін душі, що сплітав молитву з намистом сліз.

В той час, як мати жалувалась на своє горе, що діти не мають батька, сталась несподіванка. З дальшої вілли раптом залунав могутній чоловічий хор:

Мати наша, мати, ти не журися нами, —

Ми повиростаєм та розійдемося сами.

Ой буде ж нас, мати, по горах, по долинах,

Ой буде ж нас, рідна, по чужих країнах.

Будеш ти, мамо, як зозуля, кувати,

А нікому буде тобі й пити подати...

У відповіді вдовиних синів здригалась земля грудьми їйогил, Карпат, чужих гір та лісів.

Я встав, зібрався тихенько, щоб не згубити враження пісні, і вийшов.

Курорт був розкинутий між пролісками і галявинами. Центр його — у долині, і від нього підіймалася панорама краєвиду, оточена смерековим лісом. Вілла "Європа" розташувалася під лісом. Звичайна, непоказна, мала багато прибудівель та закамарків і була обведена з півночі високим парканом. Все це мало дивний вигляд і наводило здогад на трагічні події і таємні злочини.

У просторій вітальні, поділеній на бічні ложі, сидів гурт: чотири чоловіки і жінка. Два з них були подібні один на одного, наче з однієї сім'ї. Оливкові обличчя, вовчі зуби, товсті уста нагадували циган. Третій був огрядний і своїми рухами скидався на павука, а четвертий — високий, худий, з підстриженими вусами, так що верхня губа виглядала, наче він випив чорнило. Цей говорив тільки по-німецькому. Всі четверо були середнього віку, пересичення достатками відбивалося в їх постатях і в поведінці.

На перший погляд здавалося, що це спеці, які займаються фальшуванням кінських рас, або агенти постачання, їх одяг був останньої моди. Розмовляли вони між собою скупко, півголосом, уривчасто і при цьому обережно оглядалися. Мішали німецьку мову

з мадярською та румунською.

Яскравим контрастом до них була жінка. Молода, русява, струнка, вона начеб ні до кого з них не належала. Бувають різні товариства, але люди по волі чи поневолені все ж якось зживаються, доходять до товариського взаємопорозуміння.

Але тут цього й сліду не було. Більше можна було підозрівати, що в цьому гурті жінка перебувала під політичним наглядом. Вона не брала участі в їхніх розмовах, а коли хто-небудь починав говорити до неї, вона не дивилась на нього, а лише підводила очі вгору і дивилась крізь вікно на небо, наче не розуміла його мови. Чоловіки зверталися до неї презирливо, з глумом та лиховісним гарчанням.

Можна було впізнати, що перебування цієї жінки в гурті тих чотирьох типів було для неї тяжкою мукою. По її обличчю перемигували сині, жовті і червоні відтінки, вона мінилася, мов при фізичних болях, і скидалась на людину неозначеного віку, іноді значно старішу, ніж насправді. Так само й рухами вона з молодечої енергії потрапляла в старечу охлялість.

І тоді здавалося, що гнів, лютя, ненависть, сором бурлять у ній і ось-ось вибухнуть громом, — і тоді вона слабне з досади, що не в силі встати з крісла, начеб головна пружина її тіла була раптом паралізована.

Один знайомий говорив, що це — власниця безмежних земель, які занапали ці чотири типи з титулу граничного сусідства, хоч не мали на те жодної юридичної підстави. Хтось інший здогадувався, що ця жінка потрапила в охорону безпеки за підозріння в підпільній роботі.

Її невибагливий одяг був позбавлений кокетства, але робив враження чогось для неї неприємного. Її обличчя в тіні ясніло саявом, а очі — як чорні діаманти. Художники, що були тут присутні, сперечалися: один казав, що вона — як царівна на вигнанні, другий — що це збунтований ангел в смутку за втраченим раєм і в тузі за майбутнім, інші — що вона тужить за вбитим чоловіком, закатованими дітьми, за мучениками в далеких країнах. Її очі, здавалося, не висихали від сліз.

Задивлена в утрачений світ, вона мимоволі хитала легенько головою. В таких хвилинах її спущені повіки воскрешали покійних борців за волю народу, а стрункі музикальні пальці перебивали такт до заглушеної рапсодії гніву.

Чотири "промисловці" виїздили часто у важливих справах, а жінку залишали у старої вірниці, яка мала віллу на протилежному кінці курорту.

Одного разу під час їхнього від'їзду вибрався я в ліс і, коли переходив краєм чагарника, побачив недалеко на поляні таємничу жінку в товаристві молодого чоловіка. Був це один з підпільників.

Я почув тільки уривок жалю-скарги жінки:

— В цій жахливій огиді той окаянный пруссак держить всі кінці в своїй руці.

Молодий чоловік відповів різко:

— Правильно! Окаянный! Ведь уже славный будитель античной культуры, Винкельман, хотя сам был пруссаком, не мог выдержать на родине, покинул ее и пишет в 1763 году: "Дрожь пробегает по моему телу от макушки до пят, когда я думаю

о прусском деспотизме и о том живодере, который эту самой природой отверженную страну делает отвращением человечества и навлекает на нее проклятие".

Другого дня вдосвіта переходив я поза віллою "Європа" і раптом почув жіночий зойк божевілля і судорожної розпуки. Я зупинився і глянув крізь шпару між дошками паркана. Напроти мене було відчинено вікно, українка на середині кімнати лежить гола на тяжкому фотелі, пручається, товче себе руками в голову, дряпає лице і стогне в спазмах, а бандити пораються коло неї, як великанські павуки, в'яжуть її ремнями і затикають уста.

Вполудні виїхали вони, а пізнім вечором вернулися несподівано п'яні. Жінка була у їхньої вірниці.

Я не міг заснути під враженням досвітньої події. Опівночі накинув я плащ, вийшов у коридор і став біля відчиненого вікна. Слабе світло давало змогу бачити коридор, де маячили двері хуліганів. Я стояв у тіні. Раптом появилася людська тінь і всунулася хильцем в кімнату. Через хвилю вернулася, виключила світло, і стало зовсім темно.

Я впізнав підпільника.

Вдосвіта дикий гамір і рух. У віллі — новина: чотири урядовці охорони безпеки отруїлись газом.

В телеграмі до сім'ї небіжчиків управа курорту як причину їх смерті подала необережність з газом. Німецька влада прийняла це до відома з трудом, інакше цілу оселю стрнула б страшна помста.

Та прийшла найкраща новина: Червона Армія.

Українка перший раз всміхнулася і пішла працювати в оперному театрі, а її спасенник закінчує роботу над книжкою про возз'єднання України з Росією.

5.1.1945.

Джерело: Яцків М. Ю. Новели. — Львів: Каменяр, 1985.